

**ФРАНТИШЕК РУТ ТИХИ (ЗДЕНЕК БРОМАН) –
ПЪРВИЯТ ПРЕВОДАЧ И ПРОПАГАНДАТОР
НА ЯВОРОВОТО ТВОРЧЕСТВО В ЧЕХИЯ***

Марцел Черни

Институт по славистика към ЧАН, Прага

**FRANTIŠEK RUT TICHÝ (ZDENĚK BROMAN) – THE FIRST
TRANSLATOR AND POPULARIZER OF YAVOROV’S WORKS
IN BOHEMIA**

Marcel Černý

Institute of Slavonic Studies of the CAS, Prague

The contribution focuses on some hitherto unknown aspects in the Czech reception of the Bulgarian poet and dramatist Peyo K. Yavorov (1878–1914), related to the work of the literary historian, translator and publicist František Rut Tichý (pseudonym Zdeněk Broman; 1886–1968). Tichý’s translations of Yavorov’s works and literary-critical studies published in the revue *Slovanský přehled* are carefully analyzed. Moreover, in the contribution appear for the first time archival documents reflecting the Czech reception of Yavorov’s poetry (letters of Adolf Černý to Tichý) and perception of his dramatic destiny (the letter of Lora Karavelova-Yavorova to Tichý).

Key words: *Czech-Bulgarian literary contacts, translatology, Slavonic studies, literary reception, Bulgarian poetry, Peyo K. Yavorov, Lora Karavelova, Adolf Černý, František Rut Tichý (Zdeněk Broman)*

Публикацията има за цел да насочи вниманието към някои неизвестни до този момент аспекти на чешко-българските литературни контакти, и по-конкретно към първоначалната фаза на чешката рецепция на творбите на П. К. Яворов, свързана с дейността на преводача и публициста Франтишек Рут Тихи, публикувал също така и под псевдонима Зденек Броман (1886 – 1968).¹

¹ Кръстен е в католическа църква на името на Св. Франциск Серафимски, но през 1919 г. преминава към евангелистката църква и започва да се подписва като

Тихи не е професионален българист. През годините от 1905-а до 1909-а той изучава в чешкия Философски факултет на Карловия университет дисциплини от областта на германистиката и френската филология, допълнени от бохемистични и славистични предмети. През летния семестър на 1909 г. Ф. Тихи се обучава в Лайпцигския университет, който избира, тъй като по онова време в него преподава изключителният славист, един от основателите на школата на младограматиците – немският професор Август Лескин (1840 – 1916), под чието ръководство се развива и българистиката, привлякла интереса на Ф. Тихи.²

За първите си преводачески опити Ф. Тихи си спомня в своята автобиография. Още като гимназист той си купува от един антикварен търговец първата стихосбирка на Александър Блок – *Стихи о прекрасной даме*. По-късно, когато научава руски език, превежда няколко откъса от нея и ги изпраща на Адолф Черни (1864 – 1952), предлагайки му да ги отпечата в сп. „Slovanský přehled“. А. Черни, самият той поет и преводач, се изказва благосклонно за преводите на младия си колега. Въпреки това предпочита да спечели този амбициозен любител на поезията за идеята да превежда стихове от български език и така Тихи-Броман става един от най-съвестните сътрудници на сп. „Slovanský přehled“. През 1912 г. обаче, когато след победата над Турция „българите нерицарски нападат братята сърби“³, обещаващият българист постепенно се преориентира към украинистиката, като същевременно интересът му е трайно привлечен и от германистиката,

Франтишек; след 1945 г. допълва името си, променяйки го на Франтишек Рут Тихи. С псевдонима Зденек Броман се подписва от 1903 г. предимно под собствените си поетични творби и под преводите си (срв. Щрохсова 2008).

² През този период в пражкия Философски факултет българистиката не съществува като самостоятелна специалност, с някои българистични въпроси се занимават само Иржи Поливка (който обаче не е преподавал на Ф. Тихи) и Франтишек Пастърнек (според архива на Философския факултет на Чешкия университет Ф. Тихи посещава няколко палеославистични лекции на Ф. Пастърнек). С други думи, Ф. Тихи най-вероятно е изучавал живия български език самостоятелно, като същевременно е общувал и с българи, живеещи в Чехия – в чешкото издание на Ботевата поезия той изказва специална благодарност за помощта, оказана му от двама български студенти от Пражкия технически университет – Александър Янков и Стефан Ц. Вакавчиев (Ботьов 1913: 73).

³ В оригинала: „Bulhaři nerytířsky napadli bratry Srby“. Вж. F. Tichý: *Curriculum vitae*, машинописно копие, вероятно от м. септември 1945 г., от засега необработения личен архив на автора, фонд *Tichý František*, Литературен архив на Музея на националната книжнина (Literární archiv Památníku národního písemnictví), Прага (по-нататък – фонд *Tихи*).

както и от пренебрегваната в Чехословакия през периода между двете световни войни беларуска литература (срв. Черни 2016а).

През този начален „авторски“ етап от съществуването на сп. „Slovanský přehled“ (1898 – 1914), отразяващ предимно нагласите на самия А. Черни, се налага възприетата от него, най-общо казано, обективистка концепция за славизма, кореняща се в обичта му към Полша (по този въпрос вж. Черни 2013: 70 – 77), както и в критичната му нагласа към безрезервното и възторжено русофилство, която обаче никога не преминава границите на допустимото. На страниците на списанието си А. Черни се стреми да отдели място и за българистиката.

Благодарение на широките си познанства запаленият редактор винаги знае към кого да се обърне – молбата си за материал в списанието той винаги отправя в лично писмо и до конкретен специалист, както е и в случая с първата българистична статия на страниците на сп. „Slovanský přehled“ – прегледа на най-значимите събития в литературния живот на България през 1898 г. (Балан 1899) от перото на чешкия възпитаник А. Теодоров-Балан.⁴ Като се има предвид, че по същото време П. К. Яворов тепърва прохожда в литературата, не е странно, че в текста на А. Теодоров-Балан не се споменава за него. Името на младия български модернист се появява за пръв път в чешкия периодичен печат едва в статия от м. април 1902 г., озаглавена „Bulharská literatura r. 1901“ („Българската литература през 1901 г.“, Бойко 1902). Тази обзорна публикация, подписана с псевдонима Н. Бойко, зад който се крие П. Ю. Тодоров⁵, става причина за едно не особено съществено българо-чешко литературно недоразумение, във връзка с което ще дадем поне кратко обяснение⁶.

В основата му е математикът и преводач от български език Владислав Шак (1860 – 1941). През февруари 1902 г., подтикнат от възторга си от новоизлязлата книга на своя колега от Софийската мъжка гимназия Никола Начов – „Дядо Генко Севдата в София“, той пише на А. Черни писмо, в което му съобщава, че е привлякъл „този добър литера-

⁴ Писмото на А. Черни до А. Т.-Балан от 11.X.1898 г. вече е публикувано (вж. Черни 2015: 633 – 634; срв. също така Мелихарова 2005).

⁵ За Н. Даскалов (Даскалов 1996: 189) идентичността на Н. Бойко остава неясна. Освен това изследователят грешно посочва бр. 4 на списанието, макар всъщност да става дума за бр. 8. П. Ю. Тодоров дава името Бойко на главния герой в идиллията си *Несретник*, по същия начин той подписва и някои свои публикации, излезли в българския печат (Константинова 1982: 456).

⁶ Проблемата, възникнал около публикацията на Н. Бойко, разглеждам по-подробно на друго място (Черни 2015: 634 – 639), тук представям само ядрото на спора.

тор“ като подходящ сътрудник за рубриката с литературни прегледи на сп. „Slovanský přehled“⁷, като най-вероятно по същото време му изпраща и обзор на Н. Начов за литературните събития в България през 1901 г. Не на последно място В. Шак подготвя за публикуване и текст за прозата на Н. Начов, подчертавайки връзката на разказвача с Л. Н. Толстой, както и човешката дълбочина и моралната изключителност на българския писател (Шак 1902). А. Черни обаче не отпечатва ревюто на Н. Начов, което, за съжаление, не е и запазено, а предпочита написаното от вече споменатия Н. Бойко. В. Шак не остава никак доволен от този факт, тъй като се оказва в неловка ситуация пред Н. Начов – не само че ревюто на приятеля му е отхвърлено от А. Черни без никакъв коментар, но и в текста си Бойко упреква Н. Начов, че „не проявява достатъчно творческа сила“ (Бойко 1902: 378), която да придаде на произведението му по-голяма художествена стойност.

Засегнат от статията на Бойко, В. Шак решава, че е необходимо да осветли пражкия редактор по въпросите за софийския литературен живот, изтъкан от нездравии междуособици и интриги, в които главни участници са младите антивазовски настроени бунтари Кирил Христов и П. Ю. Тодоров, основателно подозирайки, че последният от тях се крие зад псевдонима Н. Бойко. Това свое мнение В. Шак изказва в писмо от 8.V. (25.IV.) 1902 г., посочвайки, че статията на Бойко е твърде едностранчива и вероятно е дело или на П. Ю. Тодоров, или на друг приближен на К. Христов, тъй като тя отразява негативното отношение към И. Вазов и сподвижниците му:

Г-н Начов винаги остава встрани. Винаги запазва почтеност! Винаги почита Вазов! И който не обича Вазов, не изпитва симпатии и към Начов!⁸

Макар винаги да е смятал за свой дълг да служи всеотдайно на сп. „Slovanský přehled“, В. Шак си дава сметка, че рязкото му противопоставяне на Н. Бойко ще събуди у А. Черни дълбоко недоверие към един от тях. В края на цитираното писмо той моли от името на Н. Начов да му бъде върнат ръкописът на колегата му, както и за това

⁷ Писмо на В. Шак до А. Черни от 13.II./31.I.1902 г.; Институт на Т. Г. Масарик и Архив при АН на РЧ, Архив на АН на ЧР в Прага (Masarykův ústav AV ČR, v. v. i. a Archiv AV ČR, Archiv AV ČR), фонд *Adolf Černý*, сигн. II. b) 1., картон 33, папка В. Шак (по-нататък фонд *Черни*).

⁸ В оригинала: „Pan Načov vždy stojí stranou. Vždy je poctivým! Vždy je ctitelem Vazova! A kdo nemá rád Vazova, Načova v lásce nechová!“. Писмо на В. Шак до А. Черни от 8.V./25.IV.1902 г. (фонд *Черни*).

да бъде запознат с всички обстоятелства, накарали А. Черни да публикува текста на Бойко.

За съжаление, писмата на А. Черни до В. Шак не са запазени, така че дори не е сигурно дали главният редактор е знаел кой всъщност се крие зад името Н. Бойко.

Този литературен спор има продължение и в българския печат, по-конкретно във в-к „Пряпорец“: Най-напред Бойко (т.е. П. Ю. Тодоров) отпечатва в него българския вариант на статията си за сп. „Slovanský přehled“ (Бойко 1902), като заявява, че е „превод от чешки“(!), въпреки че очевидно става дума за мистификация, тъй като първоначалният вариант е бил написан на български и именно в него при превода си на чешки език А. Черни (макар да не е напълно сигурно, че А. Черни е превел статията) нанася поправки, правейки поумерени най-острите нападки. След това както Бойко, така и един анонимен автор в бележката „Пишат ни от града...“ (Аноним 1902), а и самият Пенчо Славейков (Славейков 1902) дават напълно противоположна оценка за съжденията на В. Шак за съвременната българска литература и за творчеството на Н. Начов, публикувани в сп. „Slovanský přehled“ (Шак 1902).

За всички описани дотук събития В. Шак информира А. Черни в писмо от м. септември 1902 г. В него той без колебание приписва авторството на анонимната бележка, в която е наречен луд, невежа и шарлатанин⁹, на К. Христов и на подвизаващия се в България чех със съмнителна репутация – Карел Махан. Автор на втория отговор е подписаният с името си Пенчо Славейков, който, противно на анонима, „превъзнася Шак до Бога“¹⁰. В края на писмото си В. Шак призовава за „голяма

⁹ Писмо на В. Шак до А. Черни от 6.IX./24.VIII. 1902 (фонд *Черни*). „Иронията на автора (доста е вероятно той наистина да е К. Христов) е предизвикана от твърде високата оценка, която В. Шак дава на Константин Величков като поет, и преди всичко на неадекватното сравняване на Н. Начов с Л. Н. Толстой: „Знае ли г. Шак каква бездънна глупост е изтърсил в тия последни няколко думи? Да сравняваш един най-обикновен, един полуграмотен хроникьор на анекдоти с най-великия славянски романист Толстой! Това може да направи само или *един луд*, или *един кръгъл невежа*, или най-сетне *един велик шарлатан*. Жал само, че тия сведения не се дават на някой хумористически вестник, а се дават на едно от най-сериозните чешки [в посочената форма прилагателното фигурира и в други публицистични текстове; бел. М. Ч.] списания“ (аноним 1902: 4, курс. м.; М. Ч.).

¹⁰ В оригинала: „do nebes vynášel“. Писмо на В. Шак до А. Черни от 6.IX./24.VIII. 1902 г. (фонд *Черни*). П. Славейков наистина дава твърде висока оценка на преводаческия талант на В. Шак: „Той от цял ред години превозда на чешки произведенията на българските поети и неговите безбройни преводи го препоръчват

предпазливост, когато става дума за тукашните представители на литературните среди¹¹, за да не стане сп. „Slovanský přehled“ жертва на междуособиците им, и дава ясно да се разбере, че е разочарован, тъй като Славейков публикува във в-к „Пряпорец“ българския литературен преглед на Бойко, без да вземе предвид поправките на А. Черни¹².

Чрез съпоставка на представляващите за нас най-голям интерес характеристики на П. К. Яворов и К. Христов, направени им от Бойко в чешкия и в българския вариант на статията, можем да илюстрираме подхода, избран от дипломатичния по природа А. Черни при нанасянето на поправките по текста за сп. „Slovanský přehled“. В чешкия вариант за двамата поети се казва:

Като достойни ученици на най-силния съвременен български поет П. Славейков се явяват младите лирици Кирил Христов и П. К. Яворов. Неотдавна „Книжовно дружество“ в София издаде новата стихосбирка „На кръстопът“ на К. Христов, в която младият автор е тих и меланхоличен, а „светият девиз: жени и вино, вино и жени“, *който така често се явяваше в предишните му стихосбирки, сега е забравен напълно. В нови, нежни земи се е зареяла неговата сякаш изнурена душа, и не може да се предположи дали и накъде ще поеме...* П. К. Яворов, който неотдавна издаде първата си стихосбирка, ни се вижда по-определен: в стихотворенията му звучи тъжният, но не сантиментален акорд на младия човек, който е почувствал цялата мизерия на времето си¹³ (Бойко 1902: 378; курс. мой – М. Ч.).

Българският вариант на същия откъс е по-обстоен и критичен:

Като достойни ученици на най-мощния съвременен поет Славейкова се явяват по-младите лирици К. Христов и П. К. Яворов. Недавно кни-

като поет-преводач от първа ръка, и като майстор на формата. Само една грешка имат неговите чески преводи – те са много по-хубави от българските оригинали! Но за тая грешка българските поети няма защо да се сърдят на г. Шак: той е оплевил техните произведения от грубостите и дивашкия им изглед, и ги е възпроизвел във форма за пред очите на чуждия свят“ (Славейков 1902: 2).

¹¹ В оригинала: „veliké opatrnosti, má-li člověk co dělat se zdejšími literáty“.

¹² Писмо на В. Шак до А. Черни от 6.IX./24.VIII. 1902 г. (фонд Черни).

¹³ В оригинала: „Důstojnými žáky nejsilnějšího současného básníka bulharského, P. Slavejkova, jeví se býti mladí lyrikové Kyril Christov a P. K. Javorov. Nedávno ‚Knižovno družestvo‘ v Sofii vydalo novou sbírku básní ‚Na rozcestí‘ (‚На кръстопът‘) od K. Christova, v níž mladý autor jest velmi tichý a melancholický, kdežto na ‚svaté heslo: ženy a víno, víno a ženy‘, *které tak často se ozývalo v jeho dřívějších sbírkách, nyní téměř úplně zapomněl. V nové, něžné krajiny zabloudila jeho jaksí znavená duše, i nelze předpověděti, zdali a kam vyjde...* P. K. Javorov, který vydal teprve první sbírku básní, jeví se nám určitějším: v jeho básních zvučí smutný, ale ne sentimentální akord mladého člověka, který procítil veškerou bídu své doby“.

жовното Друж[ество] в София издаде нова сбирка стихотворения, „На Кръстопът“, от К. Христов, в които младия автор е вече и по-тих и меленхоличен [!] и светия девиз: „жени и вино, вино и жени“, *който тъй башибозушки бодеше очите на нашия читател*, сега е почти на забравяние. *Поета се вее сега, с недотам сигурен полет, из мъгливата сфера на символа, където свободно летят само мощнокрили орли. Ще ми се да вярвам, че той няма да остане назад от тях...* П. К. Яворов, който издава за първи път сбирка стихове, е много по-определен: в неговите стихове звучи тъжния, несантиментален акорд на един младеж, който е почувствал всичката мизерия на времето си. *За жалост поета се е увлякъл на последне в една деятелност, в която всеки който е влязъл, е принасял напразна жертва своя талант и живот*“ (Бойко 1902: 2 – 3, курс. мой – М. Ч.).

Различаващите се помежду си откъси, означени в текста, показват, че като редактор А. Черни е притъпил острието на Бойко-Тодоровото перо, насочено срещу К. Христов, и че умишлено е изпуснал допълнението, изразяващо отношението му към „напразната деятелност“ на П. К. Яворов в последно време, каквато без съмнение според автора е ангажираността на поета в македонското националноосвободително и антитурско движение в ролята му на активен участник в борбата и на член на Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО). Препратката със сигурност е била ясна на А. Черни и той вероятно е изтрил посочената част от изречението поради нежелателния политически оттенък в иначе чисто литературния преглед.

С времето интересът към Яворовата поезия в Чехия се задълбочава, което отново ни връща към името на Франтишек Тихи. Негов българистичен дебют стават преводите на няколко стихотворения на Кирил Христов (Христов 1906) и на П. К. Яворов, публикувани в бр. 1, год. IX (октомври 1906 г.) на сп. „Slovanský přehled“¹⁴.

За тези първи чешки преводи на Яворовата поезия, по-конкретно това са стихотворенията „Посвещение“, „Недей се връща“ „Въздишка“, „Две хубави очи“ и „Ела!“¹⁵ (Яворов 1906), към които преводачът добавя и стихотворенията от цикъла „Хайдушки песни“ (Яворов 1907; бр. 5, год. IX от 1907 г. на същото списание), започва да

¹⁴ Годишнините на списанието са излизали от есента на предходната календарна година до лятото на следващата, което нерядко води до появата на грешна информация относно това, че преводите са отпечатани едва през 1907 г.

¹⁵ Както забелязва още Д. Хронкова, с оглед на общото заглавие на разглежданите пет стихотворения – „Z deníku“, а и с оглед на факта, че „Хайдушки песни“ са посветени на Гоце Делчев, може със сигурност да се каже, че З. Броман е превеждал „направо от сп. „Мисъл“, в чиято XVII годишнина, кн. 6 – 7, се намират стихотворенията от този цикъл“ (Трифоновна 2016: 11).

се пише сравнително интензивно. В аналитичната си студия „Първите преводи на Яворов на чешки език“ Николай Даскалов (Даскалов 1996: 189 – 204) високо оценява интереса на преводача към представителите на българския модернизъм (освен К. Христов и П. К. Яворов той превежда и няколко произведения на П. Славейков, като през двайсетте години на ХХ в. замисля и издаването на избраните му творби, което, за съжаление, така и не се случва¹⁶), както и високо целесъобразния и представителен подбор на Яворовите стихотворения, предназначени за чешките читатели¹⁷:

[П]одборът на преведените стихотворения от Яворов не е конципиран естетически еднозначно – до скиталеца на мисълта и на духа от „Посвещение“, „Недей се връща“, „Въздишка“ стои и абсолютният пленник на красотата и доброто от „Две хубави очи“, и волният харамия-мъстител от „Хайдушки песни“. Този факт сам по себе си говори, че в своя избор преводачът се ръководи от стремежа да представи, макар и само в няколко стихотворения, сложния – многолик и единен – поетически свят на Яворов (Даскалов 1996: 190 – 191).

Българският учен се изказва положително и за качествата на преведените стихове (според него преводачът „е съумял сполучливо да пресъздаде характерната духовна атмосфера на подбраните за превода творби“, Даскалов 1996: 204). Той оценява и творческата инвенция на З. Броман при интерпретацията на Яворовите художествени образи, при търсенето на римни двойки и усилието му да запази ритмично-прозодичните и интонационните качества на оригинала. Наред с това Н. Даскалов детайлно се спира и на допуснатите от него грешки, свързани с недостатъчното познаване на българския език, както и на невинаги сполучливите начини да бъде компенсирана фолклорната образност (върху материал от „Хайдушки песни“), в които се отразяват трудностите на адекватното пресъздаване на българските реалии и на стилистичните средства, характерни за народните песни:

Тези компенсации са естествени предвид невъзможността да се намерят пълни и точни съответствия в битово-разговорната лексика на двата езика, а освен това авторът проявява висока стихова култура, която му

¹⁶ За рецепцията на произведенията на П. Славейков пиша по-подробно на друго място (вж. Черни 2016б).

¹⁷ Както вече беше отбелязано, З. Броман не е правил специален подбор на тези стихотворения, а е превеждал направо от първото издание на Яворовия цикъл „Дневник“, публикуван през 1906 г. в сп. „Мисъл“ (срв. също така Найденова-Стоилова 1986: 280).

позволява да следва точно ритмиката и римомелодиката на Яворовия стих (Даскалов 1996: 202).

Известната българска бохемистка, преводачка и изтъкната специалистка по теоретичните проблеми на българо-чешкия и чешко-българския превод Йорданка Трифонова се занимава с разглежданите въпроси още от деветдесетте години на ХХ в. (срв. Трифонова 2000: 576), като напълно завършен вид разработките ѝ по темата придобиват в последната ѝ монография *...от своя зов аз слушам ек. Чешки и словашки прочити на Яворовата лирика* (Трифонова 2016). Приносът на книгата ѝ се съдържа в комплексното разработване на проблематиката и в прилагането на интердисциплинарен транслатологичен лингво-литературен подход. Качествата и недостатъците на Бромановите преводи на Яворовата поезия са разгледани в съпоставка с всички останали досегашни чешки преводи на поезията му, благодарение на което пионерското дело на преводача е представено в необходимия контекст, като чрез този по-широк *tertium comparationis* стават възможни и по-обобщаващите изводи, релевантни за историята на вече стогодишната рецепция на поезията на П. К. Яворов в Чехия (при това оставяме настрана словакистичните аспекти от изследването на Й. Трифонова). Съвсем логично авторката се насочва преди всичко към местата, особено трудни за превод, посочва какви са транслатологичните похвати, избрани от отделните преводачи след 1945 г. (ще посочим поне имената на Ярмила Урбанкова, ползвала подстрочниците на Дана Хронкова, както и това на Людмила Кроужилова). Й. Трифонова отдава на преводите на З. Броман преди всичко историческа и развойна значимост, но независимо от относителната им лексикална точност („можем да оценим преводите на Зденек Броман като лексикално добри“, Трифонова 2016: 12) тя ги оценява като до известна степен несполучливи:

Броман не успява да постигне в преводите си художественото въздействие на Яворовите стихове. Това се отнася особено до любовните стихотворения, които звучат сантиментално и маниерно при сравнение с оригинала (вероятно влияние е оказала и чешката поетическа традиция от началото на века). [...] Необходимо е също да посочим, че Зденек Броман се отнася твърде произволно към сложната интонационна и зрителинографична структура на „Хайдушки песни“ [...] (Трифонова 2016: 12 – 13).

В книгата си изследователката предлага и хипотезата (срв. Трифонова 2016: 48), че Броман е работил върху преводите си в сътруд-

ничество с по-опитния от него В. Шак, на когото е посветена цялата рубрика „Z bulharské poezie“ („Из българската поезия“), съдържаща освен цикъла „Хайдушки песни“ (Яворов 1907) също така и стихотворението „Trojice“ (в оригинала „Харамии – 2“) на Пенчо Славейков (Славейков 1907). Изглежда обаче – въз основа на установеното от мен, – че това не е много вероятно – ако това действително беше така, щяха да бъдат избегнати напр. грешките, дължащи се на замяната на значенията на омонимните и близки по значение лексеми (напр. в случаите, когато частицата „море“ е преведена като „моје“). Освен това е запазено и писмо на В. Шак до Ф. Тихи от февруари 1907 г., от което без съмнение става ясно, че авторът му няма нищо общо с въпросния превод.¹⁸

Но дори и този документ да не беше запазен, как другояче можем да обясним съвета, отправен от А. Черни към Ф. Тихи, когото той без съмнение поддържа и подкрепя. В писмо до него той му препоръчва за в бъдеще да ползва помощта на някого, който владее добре български език.

Именно писмата на А. Черни до Ф. Тихи са следващият досега неизползван архивен източник по темата „Яворов и Чехия“. Към него се отнасят преди всичко двете най-стари писма от тази кореспонденция. На 15.I.1907 г. А. Черни съобщава на Ф. Тихи, че е включил част от изпратените му преводи в новия брой, като същевременно му връща „2 превода на Яворов и 1 на Славейков“¹⁹ – като се има предвид датата, става ясно, че А. Черни има предвид преводите на Яворовите „Хайдушки песни“ (приетите преводи), както и други два и досега непубликувани превода на Яворови стихотворения (превода на Славейков оставяме настрана), за които обаче не може да се каже нищо по-конкретно, тъй като върнатият ръкопис, първоначално приложен към писмото, не е запазен в архива на Ф. Тихи. Освен това авторът се проявява и като внимателен редактор на първите преводачески опити на колегата си – обръща му внимание на всички свои поправки и му посочва местата, върху които се налага да се поработи още:

¹⁸ В него между другото е посочено следното: „[N]enalezl jsem dosud příležitosti poděkovat Vám za čest, jíž jste mi věnováním překladu některých básní Javorova projevnil. Nad některým nedostatkem překladu 1. básničky se nerozčilujte – ten vyplývá jen z neznalosti bulharštiny. Jinak práce Vaše ukazuje na pozoruhodný talent. Předvídám Vám velké úspěchy. Trvám na svém úsudku, že Hajducké písně Javorova jsou nepřeložitelný – to pro osobitost řeči“. Писмо на В. Шак до Ф. Тихи от 13./26.II.1907 г. (фонд *Tixi*).

¹⁹ В оригинала: „2 ukázky z Javorova a 1 ze Slavejkova“.

Моля някак да промените стиховете (стихотворение I.):

„nectím zlého – měrou stejnou míra,
uctím ctného – víra, zase víra.“

Читателят вероятно няма да разбере тези думи.

Самият аз си позволих да направя някои формални промени, с които, сигурен съм, ще се съгласите: в два стиха от последното стихотворение замених с друга дума неправилната форма *kráčí* (вместо *kráčeji*) – промених и нестройния стих „*druh na druha pohlédne bledý*“ с: „*druh na soudruha vzhlédne bledý*“.

И още нещо: в стихотворение III. ме смущава това „*ach ouvej*“, твърде вулгарно е. Не знам как е в оригинала – погледнете дали няма възможност според оригинала да се каже „*ó běda*“, „*ach běda*“ или нещо подобно и го променете в коректурата²⁰ [курсивът е на А. Ч.].

Подчертаните от А. Черни места в I част на *Хайдушки песни* (в оригинал двустихието звучи по следния начин: „С враг врагувам – мяра според мяра, / с благ благувам – вяра зарад вяра“) Ф. Тихи наистина променя в интерес на това преводът да стане по-разбираем:

Nectím zlého – pomsta za mstou chodí,
uctím ctného – víra víru plodí (Яворов 1907: 193).

Приема също така и предложението да замени разговорното „*ouvej*“ с по-книжното „*běda*“.

Второто писмо на А. Черни от 6.II.1907 г. съдържа още една подробна критика на грешките на преводача, която обаче е по същество и е добронамерена, като въпреки посочените в нея пропуски в крайна сметка звучи по-скоро мотивиращо. Този интересен документ също така потвърждава, че З. Броман е превел Яворовите стихове самостоятелно, както и че евентуалната помощ на В. Шак му е предложена едва от А. Черни.

²⁰ В оригинала: „Račte nějak změnití verše (báseň I.):

„nectím zlého – měrou stejnou míra,
uctím ctného – víra, zase víra.“

Čtenáři nebyla by ta slova jasna.

Sám dovolil jsem si malé formální změny, s nimiž budete dozajista souhlasit: nesprávný tvar *kráčí* (m[ísto] *kráčeji*) jsem ve dvou verších poslední básně nahradil jiným slovem – a kulhavý verš „*druh na druha pohlédne bledý*“ jsem změnil: „*druh na soudruha vzhlédne bledý*.“

A ještě jednu věc: ve III. básni vadí mně to „*ach ouvej*“, tuze vulgární. Nevím, jak to je v originálu – podívejte se, nedá-li se podle orig[inálu] říci „*ó běda*“, „*ach běda*“ nebo pod[obně], a opravte to v korektuře“. Писмо на А. Черни до Ф. Тихи от 15.I.1907 г. (фонд *Тихи*).

Slovanský přehled
Redaktor
Adolf Černý
Praha-Král. Vinohrady,
Chodská ulice č. 22

Уважаеми господине!

Г-н К. Дрож²¹ тъкмо ми обръща внимание на фаталните места в превода Ви на „I. Хайдушки песни“ – стихотворението, за чието преработване Ви помолих. Той преписва за мен оригиналното звучене на тези места – и забелязвам, че за съжаление, не сте превеждали правилно. „Леле моя“ не е „běda mně“, а „Dívko má“ (мила моя, любима моя) – „планина“ не е равнина, а възвишение – по-нататък чета: „Море черно, Цариградско вино“, а Вие превеждате: „Moře s černým saňhradským vínem“ – „С враг врагувам“ не е предадено точно чрез превода „něstím zlého“ – а пък „Море люта / Одринска ракия“ вече съвсем не е „Moře, bouřná z Odry vodo živá!“ Одрин е градът Дринопол или Адрианопол [на чешки; М. Ч.]!

Много съжалявам – и се упреквам, че не поисках да ми изпратите оригинала.

Но не губете кураж – това само ще Ви покаже колко трудна е работата на преводача, както и че ако някое място не ни е ясно, в никакъв случай не бива да го превеждаме само въз основа на предположения. По-добре винаги преди да дадете нещо за печат, се посъветвайте с някой българин – и при всяко положение винаги заедно с превода си ми изпращайте и оригинала.

Още веднъж: не се обезкуражавайте – продължавайте въпреки трудностите!

Поздрави, Ваш

Ад. Черни

6. 2. 1907

Добре би било да напишете на г-н Шак и да му опишете трудностите, с които се срещате в работата си. (Вл. Шак, преподавател в София, гр. София). Г-н Дрож, известният пътешественик и автор на пътеписи, живее в Пилзен.²²

²¹ Карел Дрож (1858–1928) – бележит просветител и преподавател в различни малцинствени чешки училища, намиращи се в смесените чешко-немски райони на Северна Чехия (т.нар. Судети), от 1888 г. работи в Пилзен и след обявяването на републиката е училищен инспектор в Подкарпатска Русия. Автор е на редица пътеписи от България, Румъния, Словакия, Азия и Северна Африка, негово дело е също така например първият сборник с избрани разкази на Елин Пелин *Bulharské povídky (Български разкази, 1909)* [бел. М. Ч.].

²² В оригинала:
„Vážený pane!

Преводачът никога повече не се връща към поправките на младежките си преводи на Яворовата поезия, дори нещо повече – тези несъвършени преводи са отпечатани отново в пионерската антология *Z bulharského Parnasu* (*Из българския Парнас*, Рудолф, съст. 1909: 116 – 121), съставена по инициатива на забравения предвоенен българофил, пропагандатор на стенографията и адвокат Алфред Рудолф (1858 – 1914; за него вж. Птачек 2007). Доста възможно е обаче Ф. Тихи дори и да не е подозирал за това литературно начинание, тъй като по време на подготовката на книгата е на студентски стаж в университета в Лайпциг (вж. по-горе), т.е. може да е научил за излизането на антологията едва след завръщането си, а коректурите да са били направени без неговото участие.

Ф. Тихи пише за П. К. Яворов и в прегледите за българската литература, публикувани в сп. „Slovanský přehled“. В статията си за литературните събития от 1907 г., компилирана въз основа на публикацията на Никола Атанасов и Алберт Гечев, дописникът цитира сполучливото сравнение на П. К. Яворов и П. Славейков от перото на Б. Пенев: „Тонът на Славейковата лирика се отличава с мекота, елегичност и замечтаност [...] припомня песните на Шуберт. Основният тон на Яворовата лирика често бива погълщан от остри вагнеровски

Právě mne upozorňuje p[an] K. Drož na fatální místa Vašeho překladu I. Hajducké písňě – té, o jejíž přepracování jsem Vás žádal. Opisuje mi originální znění těch míst – a tu vidím, že ovšem jste nepřekládal správně. ‚Леле моя‘ není ‚бѣда мнѣ‘, нýбрž ‚Дívko má‘ (milá moje, milenko má) – ‚планина‘ není pláň, нýбрž vysočina – дále čtu: ‚Море черно, Цариградско вино‘, а Vy překládáte: ‚Moře s černým cařihradským vínem‘ – ‚С враг врагувам‘ není vystiženo překladem ‚nectím zlého‘ – ale ‚Море люта / Одринска ракия‘ už dokonce není ‚Moře, bouřná z Odry vodo živá!‘ Odrin jest město Drinopol neb Adrianopol!

Mrzí mne to velmi – a vyčítám si, že jsem Vás nepožádal, abyste mi poslal originál. Nedejte se tím však odstrašit – vidíte z toho jen, jak jest překladatelská práce těžká a že nikdy, když jest nám nějaké místo nejasno, nesmíme překládati jen z dohadu. Raději se vždy poradte s nějakým Bulharem, než dáte něco do tisku – a rozhodně mně vždy s překladem předložte i originál.

Ještě jednou: nedejte se odstrašit – дále přes překážky!

S pozdravem Váš

Ad. Černý

6. 2. 1907

Bylo by dobře, kdybyste p[anu] Šakovi dopsal a vylíčil mu obtíže, s nimiž jste se při práci své setkával. (Vl. Šak, profesor v Sofii, София.) Pan Drož, známý cestovatel a cestopisec, bydlí v Plzni.“

Писмо на А. Черни до Ф. Тихи от 6.ІІ.1907 г. (фонд *Тихи*).

дисонанси и най-различни модуляции на лирическото чувство²³. Ф. Тихи сам се опитва да сравни поезията на двамата автори от гледна точка на формата: докато при Славейков открива простотата на същинската народна песен, Яворов за него е по-сложен и формално по-рафиниран, тъй като „облича стиховете си с прекрасни, богато и тежко извезани одежди“²⁴ (двата цитата са от Броман 1908: 447).

По същество полемична е реакцията на З. Броман, отнасяща се до статията на Вегнерович за развитието на българската литература в периода 1906 – 1910 г. Дописникът от полски произход, за когото нямаме по-подробни сведения, не заявява това открито, но парафразира мнението на вече споменатия критик с по-скоро консервативни нагласи – Никола Атанасов, и при това допуска множество фактически грешки и неточности, преднамерено надценявайки значението на народната школа на И. Вазов, отхвърляйки символистите (според него те са „псевдоиндивидуалисти“²⁵) и вярвайки в изцяло грешната представа, че през разглеждания период в българската литература „най-слабо застъпено е поетичното творчество; излизат сравнително малко книжни издания, а и в списанията е налице недостатъчно количество лирически произведения“²⁶ (Вегнерович 1911 – 1912: 109). Относно П. К. Яворов Вегнерович не се изказва с предубеденост, освен Славейков той вижда и него като един от водещите представители на българския модернизъм, чиито творби се открояват с ярка художествена изразителност:

²³ В оригинала: „Tón Slavejkovovy lyriky vyznačuje se měkkostí, elegičností a zasněností [...] připomíná Schubertovy písně. Základní tón Javorovy lyriky často bývá pohlčován ostrými wagnerovskými disonancemi a nejrozmanitějšími modulacemi lyrického cítění“.

²⁴ В оригинала: „odívá své básně skvělým, bohatě a těžce protkávaným šatem“.

²⁵ Очевидно за Вегнерович П. Славейков и П. К. Яворов са индивидуалисти, като това означение е по-скоро неутрално, докато поети като Т. Траянов (посочва грешно името му като Троянов) или Т. Кунев според него са псевдоиндивидуалисти, т.е. само декадентни конструктори на външно ефектни стихове: „Z plejády modernistů uvádíme tzv. pseudo-individualisty. Individualism Slavejkova a Javorova spočívá na veliké duševní kultuře, jest prismatem, jímž procházejí nejtajnější záchvěvy reflexí vlastních i duše národa a člověčenstva vůbec. Jinak u těch, pro které individualismus jest určitým stanoviskem, dogmatickou formulí k chápání života. Zde jmenujme Trojanova [!], jenž před několika lety básnický vystoupil a je typickým dekadentem, hledajícím smysl ne ve vnitřní myšlence, nýbrž v zevnitřní konstrukci“ (Вегнерович 1911 – 1912: 110).

²⁶ В оригинала: „nejslaběji je zapsáno básnictví; knih vyšlo průměrně dosti málo, i v časopisech pozorujeme nedostatek básnických prací“.

Модернизмът, съдържащ се във виртуозността и богатството на художествения стил, в съчетание с народността на таланта му създават неоромантичния характер на творбите му. Влиянието на Метерлинк, и като цяло на символистите, Яворов успява да приложи на собствена почва – затова у него няма подражание на чужди образци и течения. Създава собствена философия на изкуството, потапя се в света на собствения си дух и творческа сила. [...] Основно звучи песимизъм, който отеква и от най-ясните тонове и настроения²⁷ (Вегнерович 1911 – 1912: 110).

Несъгласието на З. Броман с текста на Вегнерович е породено предимно от това, че авторът не заявява открито ползвания от него източник, както и от факта, че статията е белязана от непрофесионално аматьорство и недостатъчно разбиране на най-новите литературни течения. Затова основният му упрек към Вегнерович е, че „донякъде изопачава действителния образ на българската литература“²⁸. З. Броман също така според собствените си представи допълва образа на П. Славейков и коригира редица фрапиращи грешки и конфузни твърдения на Вегнерович. Относно характеристиката на П. К. Яворов добавя следния коментар:

Втората гордост на модерната поезия, П. К. Яворов, също е несполучливо представена; за неговото значение и развитие не е достатъчно да се каже, че „в последните му стихотворения е налице доста голяма (!) промяна“. Авторът не посочва стихосбирката *Безсъници* от 1908 г., а от това, което казва за книгата *Подир сенките на облаците* (1910), става ясно, че изобщо не я е чел: говори за нея като за книга с нови творби, макар в действителност това да е антология на собственото творчество на поета²⁹ (Броман 1912а: 280).

²⁷ В оригинала: „Tento modernismus, spočívající ve virtuozitě a bohatství krásného stylu, ve spojení s lidovostí jeho talentu tvoří novoromantický ráz jeho tvorby. Vliv Maeterlinckův a symbolistů vůbec dovede Javorov zužitkovati na vlastní půdě – proto není u něho napodobení cizích vzorů a směrů. Tvoří vlastní filozofii umění, noří se v svět vlastního ducha a tvůrčí síly. [...] Hlavním zvukem je pesimismus, jenž zní i z nejjasnějších tónů a nálad“.

²⁸ В оригинала: „poněkud skresluje skutečný obraz bulharské literatury“.

²⁹ В оригинала: „Druhá pýcha moderní poezie, P. K. Javorov, přišel rovněž zkrátka; o básníku jeho významu a jeho vývoje nestačí říci, že ‚v posledních jeho básních jest patrná dosti (!) veliká změna‘. Autor nejmenuje sbírky *Bezsnici* z r. 1908, a z toho, co praví o knize *Podir sěnkítě na oblacitě* (1910), vyplývá, že této sbírky nečetl: mluví o ní jako o knize nových čísel, kdežto ve skutečnosti je to vlastní antologie z básníkovy tvorby“.

През същата година З. Броман още веднъж се изявява като буден критик, излагайки задълбочено литературните събития в българската литература през периода от 1910 до 1911 г. и давайки оценка на Яворовата книга *Подир сенките на облаците*, както и на драмата му *В полите на Витоша*. В случая със стихосбирката се спира само на частта, съдържаща нови творби, озаглавена „Прозрения“, и констатира, че в последно време на П. К. Яворов не му достига вътрешна топлина и непосредственост, че модерността му остава тясно свързана само с формата, остава на повърхността и губи някогашната си мелодичност:

И още нещо е изгубила Яворовата лирика: изгубила е дара на песента; накъдето и да погледнеш, има само тежка рефлексивност, хладен мраморен стих. Поетът може би иска да покаже чрез антологията си, че слага край на един период от развитието си. Или може би чрез ясновидското си око усеща, че пресъхват лирическите му извори?³⁰ (Броман 1912б: 324)

При драмата подчертава Метерлинковото вдъхновение на Яворов и полираната външна форма, но иначе е разочарован от баналното разрешаване на конфликта:

Мила не иска да изостави любовта си, избягва от брат си и по съвсем необясним начин попада под колелата на трамвая. Ако допуснем, че това е трагичен инцидент, срутва се и цялата трагедия³¹ (Броман 1912б: 324 – 325).

В последния си преглед (за 1912 г.) авторът за последно говори за Яворов, и по-конкретно за втората му пиеса – *Когато гръм удари*. Тя събужда възхищението му и той вижда в нея „безспорен възход в художествения път на поета“³² – отличава се с външно и вътрешно съвършенство на формата и авторът ѝ е определен като толкова дъл-

³⁰ В оригинала: „A ještě něčeho ztratila Javorovova lyrika: ztratila dar písňě; kam hlédneš, samá těžká reflexe, chladný mramorový verš. Básník svoji antologií snad chtěl naznačit, že uzavírá periodu svého vývoje. Cítil snad svým jasnovidským okem, že vysychají jeho lyrické zdroje?“

³¹ В оригинала: „Míla nechce od své lásky upustit, utíká od bratra a padá pod kola tramvaje způsobem nevysvětlitelným. Připustíme-li, že nešťastnou náhodou, celá tragédie padá“

³² В оригинала: „nеспorný vzestup na umělecké dráze básníkově“

гоочаквания български драматург, „съзнаващ целта си и изпитващ художествена отговорност в най-висока степен“³³ (Броман 1913: 391).

Последните години от живота на П. К. Яворов без съмнение са периодът, в който кулминира интересът на Ф. Тихи към поетичното и драматургичното му творчество. В пражкия архив на Ф. Тихи е запазено писмо до преводача, написано от Лора Петкова Каравелова (1886 – 1913) малко след сватбата ѝ (на 19.IX.1912 г.) с П. К. Яворов (подписала се е като Лора П. Яворова). Писмото не само е свидетелство за невероятната дълбочина на чувствата на дъщерята на Петко Каравелов към известния писател и запаления борец за освобождението на Македония от османско владичество (Яворов участва в общо три похода – през 1902, 1903 и 1912 г.), но също така е и ценно доказателство за досега неизвестни обстоятелства, свързани с рецепцията на Яворовите произведения в чешка среда – преди всичко за решението на Ф. Тихи да преведе на чешки език Яворовата пиеса *Когато гръм удари* с перспективата тя да бъде поставена на чешка сцена. По-нататък отпечатваме текста на писмото за първи път, като по този начин го правим достояние на българските изследователи.

София 26 септ. 1912

Уважаемий Господин Tichy,

Моят мъж П. Яворов ме натовари да Ви предам неговите искрени благодарения за писмото.³⁴ Той Ви благодари също за грижата, която вземате с превеждането на новата му пиеса. В нашият театър вървяха вече репетициите на пиесата „Когато гръм удари“. За нещастие правителството

³³ В оригинала: „vědomým svého cíle a pocitujícím v plné míře uměleckou zodpovědnost“.

³⁴ За съжаление, до момента не съм имал възможност да проуча архива на П. К. Яворов в музея му в София, нито в родния му Чирпан (възможно е писмото да е запазено там заедно с останалата кореспонденция, адресирана до него); Лора цитира откъс от него в писмо, изпратено до Яворов в Дедеагач (днес Александруполис) през 1913 г.: пише, че Боян Пенев се страхува за Яворов и се ядосва, че не е останал вкъщи, където можело да е по-полезен, след което допълва: „И той е сигурно прав... Но аз мисля, че още по-прав е професорът чех [т. е. Тихи; М. Ч.], който благодари за книгите с въсторжено писмо за тебе. Той пише: „възхищавам се от мъжът Ви – като от поет – и след писмото Ви – изблик от очудване ме обзе за него – като към човек. Той е герой, казвам герой – такъв, за каквито ний на запад само четем. Чакам с нетърпение известие за неговите успехи“. Писмото му не ти пращам – за да не се изгуби и то в случай, че и моето не те намери. Пазя го тук като спомен от това необикновено време“ (Найденова-Стоилова 1986: 568). За този източник благодаря от сърце на Дана Хронкова [бел. М. Ч.].

обяви мобилизация в денят на първата генерална репетиция и представлението остана недовършено.

Тук ще дават тази година поне – и то, разбира се, след свършването на войната – само „Когато гръм удари“. Яворов не дочека щото епилога да е турнат на сцената. Епилога, повече епически – навярно би отслабил ефекта на пиесата.

Моят мъж не Ви пише сам, защото от няколко дена не е в София.³⁵ Днес той е вече в Македония – като воевода на една чета. Тук е настанало много тревожно време – всеки ден очакваме избухването на войната... Рискът, на който мъжът ми е изложен, ме ужасява и аз съм тъй смущена, щото не мога да си спомна поръчките, които той ми направи. Пращам Ви книгите, които той ми остави за Вас. Но какво друго ли поръча той относително Вас? Простете моето несвързано писмо, защото аз съм дълбоко огорчена и изплашена за съдбата на моят скъп другар, който в тая минута се намира – с една малка чета – всред враждебната дива сган...

Искрен привет

Лора П. Яворова³⁶

Още на 19.III.1913 г. Ф. Тихи обещава на А. Черни да подготви за сп. „Slovanský přehled“ портретен очерк за П. К. Яворов, като при това дори споменава за плановете си да направи и нови преводи: „[...] ако успея, ще превода и откъси. Не знам дали ще смогна с всичко, тъй като съм се ангажирал до 1 юли да превода за Народния театър трагедията на Верхарен Филип II., написана във великолепни, нежни и мелодични стихове“³⁷. Към любимия си автор той обаче не се връща – Лора се самоубива на 30.XI. 1913 г., през 1914 г. сп. „Slovanský přehled“ престава да излиза за повече от десетилетие, а Пейо Яворов умира на 29.X. същата година.

Предполагам, че Ф. Тихи е бил повлиян от негативния образ на Яворов в българския (а чрез него и в чешкия) печат от онова време и може би това е един от основните фактори, накарали младия преводач да изостави идеята си за нови преводи на българския „прокълнат“ поет. Показателен пример за казаното е следният текст. На 4.I.1914 г. (т.е. приблизително с едномесечно закъснение) в популярния всекидневник

³⁵ Яворов заминава на македонския фронт от София на 22.IX.1912 г. [бел. М. Ч.].

³⁶ Писмо на Л. Петкова Яворова до Ф. Тихи от 26.IX.1912 г. (фонд *Тихи*).

³⁷ В оригинала: „[...] budu-li moci, přeložím i ukázky. Nevím, stačím-li na vše, ježto jsem se zavázal přeložit Národnímu divadlu do 1. července Verhaerenovu tragédii Filip II., básněnou ve velkolepých, jemných a hudebních verších“. Писмо на Ф. Тихи до А. Черни от 19.III.1913 г. (фонд *Черни*). Драмата на пишещия на френски език белгиец Емил Верхарен (1855 – 1916) *Филип II*, излязла три пъти в превод на Ф. Тихи (Прага, 1921, 1956 и 1962).

„Národní politika“ излиза статията „Mezi dvěma manžely“ („Между двама съпрузи“), не само подробно запознаваща със съпружеската криза, но дори съдържаща предположението на анонимния автор, че е възможно истинският убиец на Лора да е самият Яворов. Ще представим един по-пространен цитат от този днес напълно забравен текст:

До нас от София достигна новината, че там по трагичен начин е загинала дъщерята на някогашния български държавник Каравелов. Първоначално не е било ясно дали става дума за самоубийство или за това, че тя е убита от собствения си съпруг, но сега вече нещата започват постепенно да се изясняват. Красивата госпожа Лора става жертва на колебанието между двама съпрузи. Най-напред Лора Каравелова, умна и страстна девойка, се омъжва за доктор Дренков. Малко след това се развежда с него и се омъжва повторно за поета Яворов. Яворов е млад, много даровит поет, чиито многобройни лирически и някои драматични творения са високо ценени. [...] През съдбовната нощ Яворов и Лора се прибрали вкъщи [...] от гостуване при приятелско семейство. Малко след завръщането им тяхната слугиня чула изстрел и изтичала, след което съзряла господарката си да лежи на земята и да издава предсмъртни хрипове. Яворов стоял до нея и викал: „Лора, не мога да живея без теб!“, след което, залитайки, се отправил към съседната стая, където след малко го намерили да лежи също така прострелян. Той обаче останал жив и когато се съвзел, разказал, че Лора се е застреляла сама. Според показанията на очевидци обаче изглежда, че Яворов я е застрелял от ревност, защото щял да я загуби. В последно време Лора отново се била сближила с първия си мъж, Дренков, с когото се срещала тайно в апартамента на овдовялата си майка, госпожа Каравелова³⁸. По същото време Лора е подготвяла и заминаването си при своята сестра в Париж, омъжена там за член на българското представителство. Казват, че това пътуване е било само претекст за раздялата на Лора с Яворов, при когото тя вече не искала да се върне. Искала да се разведе с втория си съпруг и отново да се омъжи за първия си мъж, доктор Дренков. Откровена, каквато е била, вероятно без увъртания е казала това на Яворов, който в отговор натиснал спусъка на револвера, с който я заплашвал. Погребението ѝ тръгнало от църквата Св. Георги, някогашната турска „розова джамия“ Голджами, в която първият княз Александър Батенберг си е направил мавзолей. Носили я в отворен ковчег, който девойките и младите мъже засипвали с цветя. Заради процесията спряло движението на трамваите. Яворов ще оздравее, но ще остане сляп с едното око. Нещастният поет най-вероятно ще запази за себе си тайната на онази ужасна нощ³⁹ (Аноним 1914: 2).

³⁸ Екатерина Каравелова сама разпространява мълвата, че Лора си е наумила да се върне при първия си съпруг (Дренков), с цел да навреди на Яворов. Въпросът е отнесен и до съда.

³⁹ В оригинала: „Zaznamenali jsme již zprávu ze Sofie, že tam tragickým způsobem zahynula dcera po někdejších bulharském státníku Karavelovovi. Nevědělo se zprvu,

Яворов е напълно реабилитиран десетилетия след смъртта си благодарение на монографията на юриста Никола Гайдаров *Житейската драма на Яворов. Правни и психологически изследвания* (Гайдаров 1979), получила отзвук и в чешкия специализиран печат (Кршиж 1980), която става основа за сценария на филма *Дело 205/1913*, проектиран и в тогавашна Чехословакия⁴⁰. Макар че този епилог прекрива хронологичната рамка на статията ни, той значимо модифицира чешката рецепция на Яворов, дотук разглеждан и интерпретиран предимно като поет и творец.

Можем без преувеличение да наречем Франтишек Рут Тихи пропагандатор на българския модернизъм в чешка среда от началото на XX век, негов най-добър познавач и поддръжник. Въпреки че представите му не се осъществяват напълно и че реализира само една малка част от амбициозните си планове, той остава една от забележителните, макар и недооценени, личности на чешката българистика, заслужаващи специално внимание. Може би и наследството му някога

jde-li o sebevraždu, či zavraždil-li ji vlastní manžel její, nyní teprve se věc poněkud vyjasnila. Krásná paní Lora se stala obětí svého kolísání mezi dvěma manžely. Poprvé vdala se Lora Karavelovova, chytrá vášnivá dívka, za doktora Drenkova. Záhy dala se s ním rozvésti a vdala se podruhé za básníka Javorova. Javorov je mladý, velmi nadaný spisovatel, jehož mnohé lyrické a některé dramatické plody velice jsou ceněny. [...] Osudné noci vrátili se Javorov a Lora domů [...] ze společnosti u spřátelené rodiny. Krátce po jejich návratu zaslechla služebná třesknout ránu a přispěchavši, spatřila svou paní ležeti smrtelně chroptící na zemi. Javorov stál vedle ní a volal: „Loro, nemohu bez tebe žít!“, načež se vypoťoval do druhého pokoje, kde ho pak našli rovněž ležeti postřeleného. Zůstal však naživu, a když se vzpamatoval, vypravoval, že Lora se zastřelila sama. Dle výpovědí svědků však se zdá, že Javorov ji zastřelil ze žárlivosti, protože ji měl ztratiti. V poslední době Lora se opět sblížila se svým prvním mužem, Drenkovem, s nímž se potají scházela v bytu své ovdovělé matky, paní Karavelovové. Zároveň chystala se Lora v té době odjeti ku své sestře do Paříže, provdané tam za člena bulharského vyslanectva. Cesta tato měla prý býti jen záminkou pro odloučení se Lory od Javorova, k němuž nechtěla se již vrátiti. Chtěla prý se dáti rozvésti od svého druhého muže a vzíti si znovu svého prvního muže, doktora Drenkova. Upřímná, jaká byla, řekla to as přímo Javorovu, který na to spustil revolver, jímž jí hrozil. Její pohřeb konal se za ohromné účasti z kostelíka svatého Jiří, někdejší turecké „růžové mešity“ Goldžami, v níž si první kníže Alexandr Batte[m]berský zřídil mauzoleum. Nesli ji v otevřené rakvi, kterou dívky a mladí mužové zasypali kvítím. Tramvaj musila přestat jezdit, když průvod šel. Javorov se uzdraví, ale oslepne na jedno oko. Tajemství oné hrozné noci ponechá si asi nešťastný básník pro sebe“.

⁴⁰ Филмът на К. Коларов *Дело 205/1913 П. К. Яворов* (1984) е представен за пръв път в Чехословакия през 1985 г. със заглавието *Případ 205/1913* (срв. рецензията на Копаневова 1985). Откъси от сценария са преведени от Вл. Кршиж (Дечев, Коларов 1984).

ще бъде описано, преоткрито и оценено по достойнство от модерната славистика и българистика на XXI век.

Превод от чешки: **Божана Нишева**

ЛИТЕРАТУРА

- Аноним 1902:** Пишат ни от града... [Pishat ni ot grada...] // *Пряпорец*, V, № 7, 29. V. 1902, 4.
- Аноним 1914:** Mezi dvěma manžely. // *Národní politika*, XXXII, № 4, 4. I. 1914, 2. příloha, 2.
- Бойко 1902:** Бойко, Н. [= Тодоров, П. Ю.] Българската литература през 1901 г. [Balgarskata literatura prez 1901 g.] // *Пряпорец*, V, № 7, 29. V. 1902, 2 – 3.
- Бойко 1902:** Bojko, N. [= Todorov, P. J.] Bulharská literatura r. 1901. // *Slovanský přehled*, IV, 1901/1902, č. 8 (květen 1902), 376 – 379.
- Ботьов 1913:** Botjov, Ch. *Básně*. Přel. Zdeněk Broman. Předmluvu *Úvod* (s. 7 – 20) napsal Z. Broman. Praha: J. Otto, 1913.
- Броман 1908:** Z. B. [= Broman, Z.] Bulharská literatura v roce 1907. // *Slovanský přehled*, X, 1907/1908, č. 10 (červenec 1908), 446 – 449.
- Броман 1912а:** Broman, Z. K článku „Bulharská literatura v posledním pětiletí“. // *Slovanský přehled*, XIV, 1911/1912, č. 6 (březen 1912), 280 – 281.
- Броман 1912б:** Broman, Z. Bulharské písemnictví v letech 1910 a 1911. // *Slovanský přehled*, XIV, 1911/1912, č. 7/8 (duben/květen 1912), 321 – 327.
- Броман 1913:** Broman, Z. Bulharské písemnictví v roce 1912. // *Slovanský přehled*, XV, 1912/1913, č. 9 (červen 1913), 389 – 391.
- Вегнерович 1911–1912:** Wegnerowicz, W. R. Bulharská literatura v posledním pětiletí (1906 – 1910). // *Slovanský přehled*, XIV, 1911/1912, č. 3 (prosinec 1911), 108 – 111; č. 4 (leden 1912), 165 – 169.
- Гайдаров 1979:** Гайдаров, Н. *Житейската драма на Яворов. Правни и психологически изследвания*. [Zhiteyskata drama na Yavorov. Pravni i psihologicheski izsledvaniya.] София: БАН, 1979.
- Даскалов 1996:** Даскалов, Н. Първите преводи на Яворов на чешки език. [Pervite prevodi na Yavorov na cheshki ezik.] // *Как ехото не глъхне. Нов сборник с изследвания за П. К. Яворов*. Съст. Д. Михайлов, А. Бенбасат. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, Фондация „Яворов“, 1996, 189 – 204.

- Дечев, Коларов 1984:** Dečev, I., Kolarov, K. Případ číslo 205/1913. Ukázky z literárního scénáře. Přel. Vladimír Kříž. // *Film a doba*, XXX, 1984, č. 4, 190 – 197.
- Константинова 1982:** [= Константинова, Е.] Тодоров, Петко Юрданов. [Todorov, Petko Yurdanov.] // *Речник на българската литература. Том III. П–Я*. Гл. ред. Г. Цанев. София: Издателство на БАН, 1982, 454 – 457.
- Копаневова 1985:** [= Kopaněvová, G.] Případ 205/1913. // *Filmový přehled*, XLVI, 1985, č. 3, 27 – 28.
- Кршиж 1980:** Kříž, V. Literárněvědná biografie z jiné stránky. // *Česká literatura*, XXVIII, 1980, č. 2, 189 – 191.
- Мелихарова 2005:** Melicharová, A. *Obraz Bulharska, zvláště kultury, ve Slovanském přehledu Adolfa Černého (v letech 1899–1925)*. Diplomová práce. Ved. Dana Hronková. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2005.
- Найденова-Стоилова 1986:** Найденова-Стоилова, Г. П. К. Яворов *Letopis za života i tvorcestvoto mu*. [P. K. Yavorov. Letopis za zhivota i tvorchestvoto mu.] София: БАН, 1986.
- Птачек 2007:** Ptáček, J. Dobrušský rodák, bulharofil, těsnopisec a královéhradecký advokát JUDr. Alfréd Rudolf. // *Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost*, IV [číslo věnované PhDr. Jaroslavu Šulovi, CSc. k jeho sedmdesátým narozeninám], 2007, 359 – 366.
- Рудолф, съст. 1909:** *Z bulharského Parnasu (Ukázky novodobé poesie bulharské) I*. Uspořádal, úvody opatřil a na památku obnovení bulharského carstva vydal dr. Alfréd Rudolf. Praha: Nákladem spisovatelovým, 1909.
- Славейков 1902:** Славейков, П. Писма до редакцията. [Pisma do redakciyata.] // *Пряпорец*, V, № 8, 1. VI. 1902, 2.
- Славейков 1907:** Slavejkov, P. Trojice. Přel. Zdeněk Broman. // *Slovanský přehled*, IX, 1906/1907, č. 5 (únor 1907), 195 – 196.
- Теодоров-Балан 1899:** Teodorov-Balan, A. T. Bulharská literatura r. 1898. // *Slovanský přehled*, I, 1898/1899, č. 8 (květen 1899), 393 – 395.
- Теодоров-Балан 1900:** Teodorov-Balan, A. T. Bulharská [literatura r. 1899]. // *Slovanský přehled*, II, 1899/1900, č. 6 (březen 1900), 300 – 302.
- Теодоров-Балан 1904:** Teodorov-Balan, A. T. Ljuben Karavelov. // *Slovanský přehled*, VII, 1904/1905, č. 1 (říjen 1904), 18 – 21; č. 2 (listopad 1904), 66 – 73.
- Трифопова 2000:** Трифонова, Й. Чешки и словашки преводи на поезията на П. К. Яворов. [Cheshki i slovashki prevodi na poeziyata na P. K.

- Yavorov.] // *120 години Пејо Яворов. 1878 – 1998*. Ред. Т. Жечев. София: Международна фондация „Европейски форум“, 2000, 575 – 607.
- Трифонова 2016:** Трифонова, Й. ...от своя зов аз слушам ек. Чешки и словашки прочити на Яворовата лирика. [...ot svoya zov az slusham ek. Cheshki i slovashki prochiti na Yavorovata lirika.] София: Книгоиздателска къща „Труд“, 2016.
- Фонд Тихи:** *Tichý, František*. Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha..
- Фонд Черни:** *Černý, Adolf*. Masarykův ústav AV ČR, v. v. i. a Archiv AV ČR, Archiv AV ČR), Praha..
- Христов 1906:** Christov, K. Písňe z chat I–V. – Serenada. – Podzimní motiv. Přel. Zdeněk Broman. // *Slovanský přehled*, IX, 1906/1907, č. 1 (říjen 1906), 1 – 2.
- Черни 2013:** Černý, M. Adolf Černý jako první český překladatel novodobé běloruské literatury. // *Slavia*, LXXXII, 2013, č. 1/2, 69 – 111.
- Черни 2015:** Černý, M. Význam Slovanského přehledu pro českou (zejména literárněvědnou) bulharistiku. // *Slovanský přehled*, CI, 2015, č. 3, 627 – 671.
- Черни 2016а:** Черны, М. Франтишек Рут Тихий – выдающийся пропагандист белорусского языка и литературы межвоенного времени в Чехословакии. [Frantisek Rut Tihi – vydayushchiysya propagandist belorusskogo yazyka i literatury mezhvoennogo vremeni v Chehoslovakii.] // *Białorutenistyka Białostocka*, 2016, т. 8, 81 – 130. Също електронно: <http://pbc.biaman.pl/dlibra/docmetadata?id=-49309&from=&dirids=1&ver_id=&lp=5&QI=> [on-line 06-06-2017].
- Черни 2016б:** Черни, М. Пенчо Славейков и Чехия (Щтрихи към рецепцията му през периода 1897 – 1929 г.). [Pencho Slaveykov i Chehiya (Shtrihi kam reserciyata mu prez perioda 1897 – 1929 g.).] // *Сборник с доклади на конференцията за 150-годишнината на Пенчо Славейков*. Ред. Миряна Янакиева. София: БАН, 2016 (под печат).
- Шак 1902:** Š. [= Šak, V.]. N. Načov... // *Slovanský přehled*, IV, 1901/1902, č. 7 (duben 1902), 341.
- Щросова 2008:** [= Strohsová E.] František Tichý. // *Lexikon české literatury 4/I. S–T*. Ved. red. L. Merhaut. Praha: Academia, 2008, 915 – 917.
- Яворов 1906:** Javorov, P. K. Z deníku. 1. Posvěcení. – 2. Nevracej se! – 3. Vzdech. – 4. Dvě krásné oči. – 5. Pojd'. Přel. Zdeněk Broman. // *Slovanský přehled*, IX, 1906/1907, č. 1 (říjen 1906), 2 – 4.
- Яворов 1907:** Javorov, P. K. Hajducké písňe I–IV. Přel. Zdeněk Broman. // *Slovanský přehled*, IX, 1906/1907, č. 5 (únor 1907), 193 – 195.